

Kielen vallankumous II: Sekularismista postliberalismiin

Timo Eskola (STI) 27.1.2009

Sekularismi on kriisissä. Se on sitä lähes joka kannalta. Positivismin filosofia on romahtanut. Materialistinen maailmankuva on kiistetty. Humanismi on ajettu ahtaalle. Teologia on hereillä tämän kritiikin äärellä. Uusi teologia – postliberaali teologia – nousee esille vastakkainasettelussa sekularisoituneen yhteiskunnan kanssa. Brittiläinen radikaali ortodoksia edustaa yhtä merkittävää siipeä tässä liikehdinnässä. Se ei pohjaa ainoastaan modernin kritiikkiin, vaan se asettautuu tietoiseen vastakkainasetteluun myös nihilistisenä pidetyn postmodernin relativismin kanssa. John Milbankin, Catherine Pickstockin ja Graham Wardin toimittama, ohjelmallinen kokoelma *Radical Orthodoxy* (1999) alkaa haastavalla julistuksella.

Jo useiden vuosisatojen ajan sekularismi on määritellyt maailman ja myös tapamme hahmottaa sitä. Tuloksena on maailma, jossa teologia on joko saatettu huonoon huutoon tai se on muutettu harmittomaksi, yksityisajatteluun kuuluvaksi vapaa-ajan harrastukseksi. Ja kuitenkin jo sekulaarin modernismin ensimmäisissä ilmentymissä näkyy ahdistus siitä, että siltä itseltään puuttuu perimmäinen perustus – tästä todistavat niin Descartes'in skeptisismi, Hobbesin kyynisyys kuin Spinozan kehäpäätelmät. Lisäksi nykyisen sekularismin logiikka luhistuu. Digitaalisesti simuloidulla äänellä se mikrofonin kautta julistaa – joko vaivautuneesti tai tehostetun häpeämättömästi – arvojensa puutetta ja merkityksen katoamista. Kyberavaruuksissaan ja teemapuistoissaan se esittelee materialismia, joka on sielutonta, aggressiivista, välinpitämätöntä ja nihilististä.

Moderni oli kyennyt tarjoamaan vain vähän välineitä sisällöllisesti mielekkään teologian rakentamiseksi. Uusi lähestymistapa on ortodoksista siksi, että se palaa perinteisten oppikysymysten pariin ja uskontunnustusten ohjaamaan kristillisyyteen (*commitment to credal Christianity*). Kyse on edelleen radikaalisuudesta siinä mielessä, että uuden teologian tekijät haluavat palata teologian juuriin (*radix*). Radikaalille ortodoksialle on tyypillistä etsiä uutta vuoropuhelua patristisen teologian ja nykypäivän opinmuodostuksen välille. Esikuvana on Augustinuksen käsitys tiedosta jumalallisena illuminaationa. Näin ylitetään tarpeeton uskon ja tiedon tai luonnon ja armon välinen dualismi.

Milbank ja Ward pyrkivät haastamaan dekonstruktioismin ohjelman postmodernismin omilla välineillä ja sen omalla kentällä. Tämä vuorovaikutuksellisuus on tosin samalla omiaan herättämään keskustelua radikaalin ortodoksian omaksuman käsitteistön sovellettavuudesta. Milbank puhuu merkkiteorioista ja järjestelmien sisäisistä merkitysprosesseista sekä suorittaa itsekin dekonstruktioita. Sen lisäksi koko hänen sekularismin kritiikkinsä perustuu ajatukseen positivismia vastustavasta ja sosiaalisen reduktion kieltävästä, narratiivisesta tiedonkäsityksestä.

Yllä esitelty lainaus kokoelmasta *Radical Orthodoxy* on tavallaan tiivistelmä Milbankin laajasta monografiasta *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason* (1990). Hän käy kirjassa läpi sekulaarin sosiologian ohella myös suuntausta tukeneet filosofiset lähestymistavat sekä nihilismin historian Nietzschestä Derridaan. Myös tämän kattavan teoksen perusväittämänä on ajatus sekulaarin ajattelun sisäisestä romahduksesta.

Sekularismi pyrkii vastateologiaan

Lännen sekulaari filosofia on Milbankin mukaan siten luonteeltaan vastateologiaa. Hobbesin *Leviathanista* ja Spinozan *Tractatus Theologico-Politicuksesta* lähtien raamattuteologia on

pelkistetty yhteiskuntatieteen ja politiikan sosiologiseksi ohjelmaksi. Näiden kirjoittajien lähtökohta oli teologinen ja yhteiskunnalliset valtakäsitykset perusteltiin sekulaaristi tulkitun Raamatun tekstien avulla. Sekularismin vastateologia on Milbankin mukaan länsimaisessa historiassa ollut jatkuvasti pelkkä kristillisen teologian puutteellinen ja virheellinen mukaelma (s. 17s.).

Weberin sosiologinen hermeneutiikka (1904) linkittyi puolestaan liberaalin protestantismien metakertomukseen, jonka mukaan uskontojen historia tulee jakaa kolmeen vaiheeseen. Varhaista maagista vaihetta seurasi suurten pelastususkontojen vaihe, erityisesti kristinusko. Kolmas vaihe on sekulaarin modernin kausi. Pelastususkontojen metafyyssisen vaiheen ajateltiin kantilaiseen tapaan ikään kuin valmistaneen esi-kriittisen vaiheen ihmisiä kriittisen järjen kauteen, jossa epärationaalinen arvojen muodostaminen korvataan järjen tietoisilla toiminnoilla. Milbankin mukaan tämä hermeneutiikka on liberaalissa protestantismissa heijastettu takaisin ajanlaskun alun todellisuuteen ja kristinuskon syntyä on selitetty tämän dynamiikan avulla. Näin ollen sekulaari hermeneutiikka on sisäänrakennettuna ohjannut koko kristillisen kirkon historiaa: “Lännen historia muuttuu jatkuvasti tulollaan olevaksi liberaaliksi protestantismiksi ja sen sekulaariksi jälkivaikutukseksi (Milbank, 93). Milbankin arviota voi tosin laajentaa helposti.

Vastaavat evolutionistiset kaavat olivat olleet perin suosittuja kasvavan humanismin keskuudessa:

1. Vico (noin 1725): jumalien hallintavallan aika – sankarien aristokraattisen vallan aika – inhimillisen järjen ja filosofian aika
2. Kant (1781): historiallisten uskontojen aika – universaalien järjen uskonnon aika – sekulaarin eettisen yhteiskunnan aika
3. Comte (noin 1840): animistinen (teologinen) vaihe – abstrakti (metafyyssinen) vaihe – kausaaliteetteja tutkiva (positivistinen) vaihe
4. Nietzsche (1882): kristillinen orjamoraali – nihilistinen herramoraali – yli-ihmisen elämäntahto

Modernin kriitikoiden terävät analyysit teologian sopeutumisesta moderniin tai sekularismin kaikenkattavasta ylivallasta länsimaisessa ajattelussa ovat vakuuttavia. Frein yksityiskohtainen arvio osoittaa liberaalin hermeneutiikan irronneen tekstin kertomusmaailmasta ja tekstihermeneutiikka on muuttunut teoreettiseksi uskonnon ontologisten lähtökohtien pohdinnaksi. Milbankin haastava teesi sosiologisen sekularismin ohjaavasta roolista protestanttisen raamattuteologian ja dogmatiikan muotoutumisessa on niin ikään varsin vastaansanomaton useiden hänen tarjoamiensa esimerkkien osalta.

Tätä näkökulmaa täydentävät Cavanaughin ja Wardin haastavat teesit, joiden mukaan sekularismia aatteena voidaan pitää kristinuskon parodiaa. Samalla, kun sekulaari yhteiskunta on purkanut kristillisestä yhteisöstä sen kristillisen luonteen, se on yrittänyt korvata kristillisen elämäntulkinnan olennaisia seikkoja omilla vaihtoehdoillaan. Valtio, kuten Cavanaugh toteaa, ja erityisesti kuninkaallinen sakralisoitu valta, jota Ward analysoi, ovat ainakin brittiläisessä kontekstissa pyrkineet syrjäyttämään kirkon auktoriteetin. Tuloksena on yksilöä ohjaava yhteiskunta, joka matkii kristillistä kirkkoa yrittäessään korvata kristillisen uskon funktioita sekulaareilla vaihtoehdoilla.

Radikaalin ortodoksian kirjoittajat eivät pidäkään sekularismin parodisoivaa toimintaa suoraan sakralisuuden poistamisena yhteiskunnasta (*de-sacralization*). Sen sijaan siinä halutaan siirtää sakralisuus maallisen yhteiskunnan alueelle. Näin se on ennen kaikkea kristillisyyden poistamista (*de-Christianization*), koska niin kutsutun sakralin sekularismin elämäntulkinnasta poistetaan tarkoituksellisesti teologinen ansati.

Jos merkin aikakausi on “olemukseltaan teologinen”, kuten Derrida julisti, jälkistrukturalistinen dekonstruktionismi jatkaa tietoisesti sekularistisen vastateologian ohjelmaa. Kristillinen oppiperinne redusoituu yhä sosiaaliseksi vastuuksi ja vallankäytön konfliktien purkamiseksi. Dekonstruktionismin ristiretki logosentrismiä ja ontologista väkivaltaa vastaan on Milbankin mukaan vain yksi esimerkki kilpailevan teologian pyrkimyksistä.

Metanarratiivinen realismi

Ontologisen väkivallan teorioiden ja nihilistisen poissaolon teologian kritiikkensä vastapainoksi Milbank esittelee oman teologisen ohjelmansa, *metanarratiivisen realismin* (metanarrative realism). Se ei ole pelkkää narratologiaa sanataiteen tutkimisen merkityksessä. Hän katsoo, että postliberaalilla teologialla on houkutus langeta pelkkään varhaiskristillisen kertomuksen (Christian drama) toisteluun ja kontemplaatioon. Metanarratiivisen lähestymistavan tulee sen sijaan kiinnittää huomionsa ns. radikaalisti luovaan hetkeen (*radically inventive moment*). Kyseessä on hetki, jolloin kuvailevalle tai myyttiselle narratiiville annetaan teologinen merkitys. Tuo teologinen merkitys on sisäisesti sidoksissa itse kertomukseen, mutta samalla se kuitenkin myös lisää käsitykseen jotain.

Tyypillinen esimerkki luovan hetken toiminnasta on Milbankin mukaan inkarnaatioteologia. Raamatun kertomus tarjoaa sinänsä kyllä lähtökohdat inkarnaatiosta puhumiselle, mutta Jeesuksen elämää koskevat kertomukset (drama) eivät vielä paljasta inkarnaation luonnetta teologisesti. Opillinen käsitys inkarnaatiosta liittyy evankeliumin kertomuksen ajatukseen Jumalan itsensä osallistumisesta inhimillisen elämän iloihin ja suruihin. Jumalan inkarnaation 'idea' on siten enemmän kuin pelkkä kertomus, se on "ylenmääräinen" ihmiseksitulon periaatteen ilmaus.

Näin syntyy metanarratiivisen realismin toimintaperiaate. "Kertomukset kykenevät identifioimaan Jumalan vain siksi, että he samalla synnyttävät (invent) Jumalan ilmaisemattoman 'idean'." Kyse on siten vuorovaikutuksesta. Kristillinen oppi ei synny itsestään, vaan narratiivi synnyttää sen. Teologinen 'idea' ei kuitenkaan ole mikään filosofinen aate, joka ulkoapäin pakotettaisiin tekstien tulkintaperiaatteeksi. Milbankin mukaan teksti itse tuottaa idean, jota dogma käsittelee.

"Tällä tavalla opit, vaikka ne ovatkin kertomuksia ja käytäntöjä koskevia 'toisen asteen' tulkintoja (reflections), eivätkä 'viittaa' itse, vaan ainoastaan yhteydessä niiden 'ohjaamaan' ensimmäisen asteen diskurssiin, kaikesta huolimatta väistämättä sisältävät 'ylijäämän', lausumallisen elementin, joka tietyllä hetkellä tarjoaa lisän yleiseen 'viittauskohteen kuvittelemiseen' (imagination of reference)."

Toisin sanoen Milbank kuvaa merkitysprosessia. Kun oppi tulkitsee alkuperäistä kertomusta, se pyrkii ilmaisemaan kertomuksen merkityksen alkuperäistä runsaammalla ilmauksella. Radikaalisti luovan hetken teoriallaan Milbank kuitenkin irtaantuu reformaation ilmoituskäsityksestä. Historiallisen jatkumon perustan muodostaa evankeliumien näytös, historian Jeesuksen kertomus (Christian drama). Tämä on vuorovaikutuksessa "radikaalisti luovan hetken" kanssa. Varhaiskirkon teologiset inventiot ovat ilmoituksen jatkumolla ja niillä on sisäinen yhteys itse kertomukseen. Historian Jeesuksen kertomuksen Milbank asettaa tiettyssä mielessä jopa tekstimaailman omaa hermeneuttista tulkintahorisonttia vastaan. Hän haluaa määritellä narraation Jeesuksen, joka välttämättä ei ole identtinen Uuden testamentin kristosentrisen ja pelastushistoriallisen esityksen kuvaaman Kristuksen kanssa. Milbankin historiallisen Jeesuksen ei tarvitse olla historian keskus, todellisuuden mitta, joka sellaisenaan elämällään toteuttaa vanhatestamentilliset profetiat ja jonka mukaan koko aikaisempi historia tulee tulkita. Vaikka näitä piirteitä tekstissä epäilemättä onkin, Milbankin mukaan ne eivät oikeuta meitä "kieltämään sitä mahdollisuutta, että ilmoitus jatkuu edelleen".

Jos Lindbeckin narratiivisen teologian vaarana Milbankin mukaan onkin epähistoriallisuus, hän itse asettaa sen tilalle historiallisen ilmoituksen hermeneutiikan. Metanarratiivinen realismi ei lankea *narratologiseen foundationalismiin*, jossa Raamatun oppilauseet yksin oikeuttaisivat myöhemmän kirkon uskon – kuten Lindbeckillä ainakin jossain mielessä oli taipumus ajatella. Milbankin mukaan tämän ongelman poistaa ajatus vuorovaikutuksesta opillisen paradigmaattisuuden ja kertomuksellisen syntagmaattisuuden välillä (*play between the paradigmatic and the syntagmatic*).

Jokainen, joka tulkitsee Jeesus-kertomusta, asettaa Milbankin mukaan itsensä narratiiviseen suhteeseen alkuperäisen kertomuksen kanssa. "Ennen kaikkea kirkko elää

narratiivisessa suhteessa Jeesukseen ja evankeliumeihin.” Tämä narratiivinen, tulkitseva suhde on dynaaminen, sillä “mikään historiallinen kertomus ei ole lopullisesti selvitetty”. Niinpä kirkon opillinen metanarratiivi ei ole pelkästään kertomus Jeesuksesta, vaan se on “jatkuva kertomus kirkosta”. Se on todellistunut esimerkillisellä tavalla Kristuksen elämässä ja sen tulee todellistua universaalisti hänen yhteydessään kuitenkin eri tavoin kaikkien kristillisten sukupolvien elämässä. Niinpä Milbank huipentaa historiallisen hermeneutiikkansa siihen, miten kirkon olemus sitoutuu ilmoituksen jatkumiseen: “Sen tähden metanarratiivi on kirkon syntyhistoria (*genesis of the Church*)” (387).

Milbankin paluu tunnustukselliseen kristinuskoon merkitsee samalla paluuta yhtenäiskirkon katolisuuteen. Kirkko, joka tulkitsee kirjoituksiaan, Jeesuksen alkuperäistä, inkarnatorista kertomusta, on samalla tuon kertomuksen tuottaman metanarratiivin lapsi. Kirkon usko on Jumalan lihaksi tulon evankeliumin synnyttämää, mutta samalla se on tuon uskon ilmaisemista ja tulkintaa luovan metakertomuksen perusteella. Metanarratiivinen realismi tarkoittaa siten viime kädessä sitä, että kirkon tulkinnalla on sisäinen yhteys Jumalan ilmestykseen ja näin Jumalaan itseensä.

Metakertomuksen narratiivinen merkitys on Milbankilla eräässä mielessä virtuaalinen todellisuus. Se on ikään kuin tekstin ja tulkitsijan välissä tai historian ja dogman välissä hieman samaan tapaan kuin reseptioestetiikan teorioissa. Reseptioestetiikan eri teorioissa keskeistä oli näköala, jossa lukemisprosessi tuottaa merkityksiä. Milbankin asetelma ei kuitenkaan ole täysin tekstilähtöinen siten, että hän ajattelisi pelkkien tekstin konventioiden tuottavan pääsääntöisesti tulkinnan.

Sen sijaan Milbankin mukaan metanarratiivi samaan aikaan sekä tulkitsee *todellista* historiaa että ohjaa kirkon uskoa tarjoten sille yhtenäisen tulkinnan tuosta historiasta. Herää kysymys, missä määrin tämä asetelma toistaa kuvitelman todellisesta historiasta, joka on evankeliumitekstien perustana. Jos metanarratiivin kohteena on tekstien sijasta rekonstruktio historian Jeesuksesta, sen teologinen tulkinta muodostuu ainakin jossain määrin rinnakkaiseksi Bultmannin keerygma- teologian kanssa. Vain tulkitsijan edustama intentio on erilainen.

Milbankin teorian arviointia

Miksi Milbankin teologista analyysiä ohjaa sosiologinen (*social theory*) asetelma? Hänen metanarratiivisen realismin teorian selittää tavoitteen. Koska kirkon varsinainen eksistenssi on sidoksissa historiallisen ilmoituksen todentumiseen sen uskossa, teologia on perimmäältään ekklesiologiaa. Näin ollen teologian olemus on Milbankin mukaan sosiologinen: “väite kuuluu, että *kaiken* teologian tulee käsittää itsensä eräänlaiseksi ‘kristilliseksi sosiologiaksi’. Toisin sanoen se on sosio-lingvistisen käytännön eksplikaatiota, tai tämän käytännön jatkuvaa uudelleen kertomista (*re-narration*) sellaisena, kuin se on historiallisesti kehittynyt” (s. 381).

Sekularismin ankan kritiikin vastapainoksi Milbank on siten esittänyt ekklesiologisen tulkinnan siitä, miten Jumalan inkarnatorinen ilmestys omalla vaikutuksellaan jatkuvasti synnyttää ja ylläpitää kirkkoa maailmassa. Milbankin teologinen menetelmä on mielenkiintoisella tavalla kaksijakoinen. Hän toisaalta kritisoi sekulaarin sosiologian reduktionismia, mutta toisaalta sitoutuu nimenomaan sosiologiseen asetelmaan. Lisäksi hän on Derridan relativismin ankara vastustaja, mutta toisaalta torjuu ajatuksen Raamatun pysyvistä oppilauseista postmodernin teologian vastaisena foundationalismina.

Näitä asetelmia voidaan oikeutetusti kritisoida jopa Milbankin omista lähtökohdista. Merkitysteoriassa on haettava uutta ratkaisua jälkistrukturalismin ongelmille. Heijastaako kieli sosiaalista todellisuutta? Ehkä heijastaa siinä mielessä, että kielen merkitys ulottuu kielen ulkopuolelle. Merkitys ei kuitenkaan redusoidu sosiologiaan – kuten marxilaiset ajattelivat. Tätähän myös Milbank ystävineen kritisoi, koska se olisi esimerkki sekularisoidusta teologiasta.

Siksi on tarpeen palata enemmän Frein ja postliberalismin suuntaan: narratiivin auringonpimennys on poistettava. On huomattava, että ns. historiallis-kriittinen paradigama oli sekularistinen ohjelma. Liberalismin hermeneutiikka pyrki redusoimaan itse tekstin ja tyhjentämään sen ilmoituksesta. Siksi nyt on palattava kertomukseen. Merkitys on tekstin ominaisuus. Kielellisen käänteiden jälkeen palaamme strukturalismin tarjoamien välineiden avulla merkitysteoriaan ja merkityksen synnyn pohdintaan. Silloin on asetettava uudelleen kysymys radikaalisti luovan hetken sijainnista. Sen alkuperäinen paikka on apostolien ja Uuden testamentin kirjoittajien inspiroidussa teologiassa.

Milbankin metanarratiiviselle realismille on siis löydettävissä sinänsä hyviä perusteita. Historian tapahtumilla itsellään ei deskriptiivisessä mielessä ole useinkaan teologista merkitystä. Merkitykset annetaan niille ulkoapäin, muiden kontekstien ohjaamina. Asetelma on kuitenkin väistämättä narratologinen, koska merkitys ei voi olla erossa itse kertomuksesta. Siksi on hyödyllistä käydä keskustelua siitä, mikä on kanonisten tekstien asema tässä merkitysprosessissa, ja miten jo Uuden testamentin sisältä löytyvät merkityksenannot ja innovatiiviset tulkinnat ohjaavat kirkon dogman kehittelyä.

Teologia ei enää kaipaa sielutonta ja välinpitämätöntä nihilismia eikä edes epätoivoista lakihenkisyyttä julistavaa uusmoralismia. Sen sijaan tarvitaan tunnustuksen elävä Kristus, joka syntisen hyväksi alistuu synnin synnyttämän väkivallan alle tuottaakseen Jumalan vihollisille sovituksen. Tämä sanoma löytää eksistentiaalisen vastakaiun kaikkien sukupolvien ahdistuksesta.